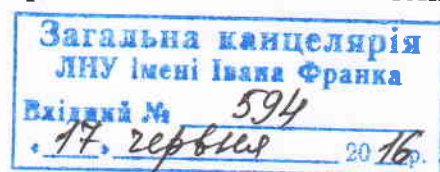

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Ковалик Галини Ігорівни
«Сервітути у римському праві та їх рецепція у праві України»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за
спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних
і правових учень

Доленосні події останніх кількох років підтвердили європейську спрямованість українського народу. Наша держава відчуває себе частиною єдиного європейського простору, який об'єднаний спільною історією, культурою та правовою спадщиною. Протягом віків значна частина українських земель перебувала під етнічно чужою владою, відчувала на собі державницькі змагання європейських країн та керувалася їхнім правом. Це, звичайно, вплинуло на українську націю та її проєвропейський світогляд.

Римське право є спільною ознакою для європейських держав, адже саме на основі римського права формувалася романо-германська правова сім'я. За відомим висловлюванням німецького юриста Р. Черінга, Рим тричі об'єднував народи: єдиною державою, християнською релігією і правом. Власне у римському праві, окрім іншого, інститут сервітуту (права користування чужим майном) отримав детальне, системне і чітке регулювання, що посприяло рецепції багатьох його положень іншими державами. Великий науково-практичний інтерес становить дослідження ознак та особливостей сервітутів у римському праві, а також з'ясування особливостей його рецепції в праві України, оскільки зміни в обсязі поняття сервітуту, запозичення ідей римського права, відображене у відповідних нормах, або запровадження інших правил чи концептуальних підходів свідчить не лише про наступність права, а й про певні зміни у правосвідомості українців.

Однією із європейських цінностей є знання власної історії. На жаль, за 25 років незалежності, Україна не змогла донести світу свою історію боротьби за власну державність. Дослідження власної історії має ключове значення для

характеристики місця і ролі держави в сучасному світі, для встановлення приналежності до того чи іншого типу цивілізації, а також для визначення подальших напрямів побудови і розвитку держави і права. І хоча українці довгий час не мали власної держави, вони мають свою історію, яку слід досліджувати і про яку потрібно говорити. Галина Ковалик у своїй дисертації піднімає питання історії інституту сервітуту на українських землях, яке є особливо актуальним у сьогоднішній час. Саме ідея дослідження конкретного цивільно-правового інституту з моменту його появи на території України до сьогодні, а також рецепції римського права впродовж історії розвитку цього інституту є цікавою та своєчасною. Адже таке дослідження показує напрямок і зміст впливу положень римського права на цей інститут, а також відображає самотність і індивідуальність правового регулювання.

Ефективність здійснення перетворень в Україні в напрямку формування громадянського суспільства і становлення правової держави залежить від чіткості чинного законодавства та правильності і доцільності його використання суб'єктами правовідносин.

Історико-правове комплексне дослідження сервітутів у римському праві та їх рецепції у праві України в українській науці на монографічному рівні не здійснювалося, про що зазначив здобувач в тексті дисертації (с. 5) та автореферату (с. 1), що додатково визначає актуальність дисертаційного дослідження Г.І. Ковалик.

Таким чином дисертація Г.І. Ковалик є актуальна та своєчасна.

Дисертація виконана в межах науково-дослідної проблематики кафедри історії держави, права та політико-правових учень юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка «Характерні риси розвитку державності, права та політико-правової думки в Україні та зарубіжних країнах» (номер державної реєстрації 01112U003267).

Аналіз змісту дисертації свідчить про те, що не зважаючи на значні хронологічні рамки дослідження, автору довелося шукати раціональну структуру праці і вдалося це зробити досить добре. Структура роботи логічно пов'язана з

метою, завданнями дослідження, а також специфікою об'єкта та предмету дослідження.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які охоплюють п'ятнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та одного додатку.

Як і належить науковій роботі, дисертація починається зі вступу, в якому подано: авторське розуміння актуальності дослідження; визначено мету і завдання, об'єкт, предмет і методологію дослідження; сформульовано положення, що відображають наукову новизну одержаних результатів дослідження; деталізовано практичне значення результатів дослідження, а також інформацію про їх апробацію.

Перший розділ «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження» (с. 12-30) складається з двох підрозділів. У підрозділі 1.1. «Історіографія та джерельна база дослідження» історіографічні джерела поділено на три групи: 1) джерела, які подають історію розвитку римського права та його рецепцію загалом; 2) джерела, в яких викладено дослідження сервітутів у римському праві; а також 3) джерела, що стосуються досліджень джерел (пам'яток) права України на предмет рецепції римського права та правового регулювання сервітутів у них. Аналіз історико-правової літератури надав можливість додатково обґрунтувати твердження про те, що у попередній та сучасній історико-правовій літературі відсутнє комплексне монографічне дослідження сервітутів у римському праві та їх рецепції у праві України. Досить широка і різнобічна джерельна база дослідження дає підстави стверджувати про повноту і глибину положень і висновків, сформульованих здобувачем у роботі.

Підрозділ 1.2. «Методологія та поняттєво-категоріальний апарат дослідження» містить обґрунтування методологічних рівнів дослідження (емпіричного, теоретичного та практичного), принципів дослідження (принципи історизму, системності, обґрунтованості та органічного поєднання теорії та практики), концептуальних підходів дослідження (діалектичного та цивілізаційного), а також різноманітних методів дослідження (історичного,

системного, герменевтичного, порівняльно-правового, історико-правового, формально-догматичного і герменевтико-правового). Автором також визначено засоби дослідження – поняття та категорії. Цікавим є те, що Г.І. Ковалик здійснила короткий аналіз історії становлення і поширення поняття «сервітут» в українській правничій термінології.

У другому розділі «Історико-правові аспекти становлення та розвитку сервітутів у римському приватному праві» (с. 31-93) ґрунтовно проаналізовано історію становлення інституту сервітуту у римському праві, визначено види сервітутів та підстави їх поділу, подано характеристику та особливості цього інституту. Цінним є дослідження автором співвідношення та історії виникнення сервітутів та права власності в римському праві. Проаналізувавши різні думки вчених з цього приводу, здобувач приходить до цілком логічного висновку про те, що існування сервітуту до розвитку приватної власності є неможливим, адже за своєю правовою природою сервітут є правом на чужу річ, а чужа річ апріорі повинна перебувати у власності іншої особи. Крім того, автор аналізує причини ототожнення в римських джерелах сервітутів із правом власності на частину чужої речі під час дії Законів XII таблиць. Зокрема, в той час для сервітутів і права власності застосовувалися однакові правові положення щодо манципації, судової уступки, віндикаційного позову та набувальної давності.

На підставі аналізу ознак сервітутів у римському праві здобувач викладає авторське визначення цього поняття, згідно з яким сервітут у римському праві - це набуте за наявності відповідної правової підстави речове неподільне право на чужу тілесну річ, метою якого була вигода для конкретної особи чи земельної ділянки, і яке надавало право визначеним способом користуватися річчю або забороняти визначеним чином користуватися нею іншим особам. Наведене визначення включає в себе всі ознаки сервітутів та дає якомога повнішу їх характеристику.

Автор детально аналізує два основні види сервітутів в римському праві (предіальні та особисті), а також визначає підстави їх набуття, припинення та захисту. Заслуговує на увагу думка здобувача про те, що доцільно користуватися

саме поняттям «предіальний сервітут», а не «реальний», «речовий» чи «земельний» сервітут. Позитивним є те, що автор при викладенні ознак сервітутів, підстав для їх набуття, припинення та захисту, широко посилається на першоджерела римського права – Дигести, Інституції, Кодекс та Новели Юстиніана. Це вказує на ретельне і комплексне дослідження першоджерел, а також здатність здобувача логічно та систематично викладати їх зміст.

Важливим для дисертаційного дослідження Г.І. Ковалик є третій розділ «Рецепція правового регулювання сервітутів у джерелах права на українських землях» (с.94-189), який містить дослідження правового регулювання інституту сервітуту на українських землях від Київської Русі до сьогодні. Здобувач ретельно проаналізувала історію становлення інституту сервітуту, що знайшло своє відображення у вдалій структурі розділу.

Історію становлення сервітутів на території України поділено на чотири етапи: 1) зародження правового регулювання відносин користування чужим майном (кінець XI – кінець XVIII ст.); 2) формування інституту сервітуту (XIX – початок XX ст.); 3) радянський період (1917 -1991 рр.); 4) сучасний період (1991 р. – до сьогодні). При цьому було встановлено якісні відмінності для відмежування цих етапів між собою.

Особливу цінність має дослідження положень про сервітутути у Київській Русі та Галицько-Волинській державі. Незважаючи на скупість першоджерел того періоду, здобувач все ж таки детально їх аналізує і вказує про наявність кількох норм щодо сервітутів у візантійських джерелах права, що діяли на території Київської Русі – Землеробському законі та «Еклезі». Аналіз індивідуально-правових актів, що видавалися за часів Галицько-Волинської держави дав підстави стверджувати про звичаєвий характер цих норм та пов'язаність сервітутів із правом власності.

У дисертації показано, що після захоплення Галичини Польським королівством з 1434 р. на території Руського воєводства починає діяти польський «Вісліцький статут», що містив норму про сервітут прогону свиней, яка, на думку здобувача, мала звичаєве походження. Натомість у Литовських статутах, як

обґрунтовано зазначає автор, дві норми про сервітути були частково рецепійовані з римського права, зокрема право проходу та проїзду через чужу пушу до своїх бортей, сіножатеї чи озер, а також право бездітної невінованої вдови користуватися третиною майна померлого чоловіка до наступного шлюбу або до смерті.

Досить чітко і змістовно автор аналізує право користування чужим майном у джерелах магдебурзького права. Досліджено положення таких джерел як «Саксонське зеркало» (перекладений текст Берлінського рукопису 1369 р.), «Саксонське зеркало» у перекладі П.Щербича 1581 р., «Артикули права магдебурзького» Б.Гроїцького 1558 р. При цьому було встановлено, що із «Саксонського зеркала» було відомо про можливість надання чоловіком своїй дружині права довічного користування певним його майном, яке було частково рецепійоване із положень римського права про узурфрукт. У виданні «Саксонського зеркала» П. Щербича було рецепійовано з римського права положення щодо права відведення дощової води на сусідню земельну ділянку, права вкладення балки в стіну сусіда, права забороняти сусіду зводити будівлі до певної висоти, щоб не перешкоджати доступу сонячного освітлення до свого будинку. У «Артикулах права магдебурзького» Б. Гроїцького передбачався сервітут, згідно з яким за згодою власника сусідньої земельної ділянки можна було посадити дерево чи поставити будинок на межі із його земельною ділянкою, а також поставити будинок впритул до його будинку. Цей сервітут, на думку здобувача, не був рецепійований із римського права, а виник власне у магдебурзькому праві.

Здобувачем з'ясовано, що в Українській козацькій державі продовжувало діяти литовське та магдебурзьке право, а тому діяли норми про сервітути викладені вище. Фундаментальністю відзначається дослідження сервітутів на українських землях у складі Російської імперії та Австро-Угорщини.

Г. І. Ковалик детально проаналізувала правове регулювання сервітутів у цей час та встановила, які положення були рецепійовані з римського права.

Ретельний аналіз інституту сервітуту у сучасній Україні, а також положень римського права та історії цього інституту на українських землях дозволив автору сформулювати положення щодо вдосконалення правового регулювання сервітутів у Цивільному кодексі України. Пропонується викласти главу 32 Цивільного кодексу України «Право користування чужим майном (сервітут)» в новій редакції, а главу глави 16 Земельного кодексу України «Право земельного сервітуту» виключити. Для наочності запропонованих змін автор подає чинну і запропоновану редакцію глави 32 Цивільного кодексу України у формі таблицьки у додатку №1 до дисертації.

Дисертація завершується загальними висновками (с. 190-192), які коротко відображають результати проведеного дослідження, розкривають основні науково-теоретичні положення та підкреслюють новизну дослідження.

Аналіз змісту дисертації дозволяє встановити достатній ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Викладені автором наукові положення, висновки і рекомендації спираються на значну за обсягом джерельну базу. Вони отримані в результаті реального застосування загальнонаукових та спеціально наукових методів при здійсненні дослідження сервітутів у римському праві та їх рецепції у праві України.

Не викликає сумнівів і достовірність результатів дисертаційного дослідження. Про це свідчить належна апробація отриманих результатів дослідження під час участі здобувача у кафедральних, факультетських, всеукраїнських і міжнародних заходах, а також велика кількість посилань у тексті дисертації на наукову літературу та першоджерела, перелік якої наведений в кінці дисертації і містить 461 найменування.

Ознайомлення зі змістом дисертації дає підстави також стверджувати, що сформульовані здобувачем на сторінках 7-10 положення, висновки, узагальнення є дійсно такими, що характеризуються науковою новизною і у сукупності забезпечують успішне розв'язання конкретного наукового завдання, яке має

істотне значення для вітчизняної науки історії держави і права, а також цивільного права.

Дисертація Г. І. Ковалик відповідає спеціальності 12.00.01 - теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Дисертація характеризується науковим стилем.

Основні положення дисертації знайшли своє відображення у достатніх за кількістю та обсягом опублікованих працях здобувача. Зміст автореферату відповідає змісту та положенням дисертації. Оформлення дисертації відповідає встановленим вимогам.

Звертаючи увагу на позитивні моменти дисертаційної роботи Г.І.Ковалик, необхідно вказати і на ті положення та висновки, які викликають зауваження чи є дискусійними та потребують пояснення від автора під час публічного захисту:

1. Автором у підрозділі 1.1. «Історіографія та джерельна база дослідження» всі використані в роботі історіографічні джерела поділено на три групи: 1) джерела, які подають історію розвитку римського права та його рецепцію загалом; 2) джерела, в яких викладено дослідження сервітутів у римському праві; а також 3) джерела, що стосуються досліджень джерел (пам'яток) права України на предмет рецепції римського права та правового регулювання сервітутів у них (с.12). І якщо при характеристиці перших двох груп джерел здобувач аналізує основні праці, віднесені до цих груп, то при характеристиці третьої групи джерел автором лише названо дослідників, які займалися описаною здобувачем проблематикою, однак не вказано змісту їхніх праць та зроблений ними внесок у розвиток науки.

2. Здобувач виділяє чотири етапи розвитку правового регулювання сервітутів на українських землях, зокрема: 1) зародження правового регулювання відносин користування чужим майном (кінець XI – кінець XVIII ст.); 2) формування інституту сервітуту (XIX – початок XX ст.); 3) радянський період (1917 -1991 рр.); 4) сучасний період (1991 р. – до сьогодні). Однак таку періодизацію становлення сервітутів автор подає наприкінці третього розділу (с. 185). Логічніше і

доцільніше було б викласти періодизацію на початку розділу, щоб окреслити загальний процес становлення правового регулювання сервітутів.

3. В тексті дисертації здобувач часто використовує термін «сервітуарій» для позначення особи, якій надано сервітут. Пояснення цього терміну подано у примітці на с. 38 дисертації. Однак здобувач до с. 38 оперував терміном «сервітуарій». Тому вважаємо, що пояснення цього терміну слід було подавати раніше – при першому використанні цього терміну у тексті роботи.

4. В порівнянні з іншими підрозділами дисертації підрозділ 3.7. «Особливості правового регулювання сервітутів на українських землях у 1917-1991 рр.» є істотно меншим за обсягом. Було б доцільніше збільшити його обсяг, а у разі неможливості такого збільшення – включити до складу інших підрозділів.

5. Наприкінці підрозділу 3.8. «Вплив римського приватного права на розвиток правового регулювання сервітутів у законодавстві сучасної України» (с.181) автор пропонує викласти главу 32 Цивільного кодексу України «Право користування чужим майном (сервітут)» у новій редакції. Однак автором не завжди пояснено чому саме потрібні такі зміни. Звичайно, в результаті вивчення змісту всіх розділів дисертації зрозуміло, чому автор вважає за необхідне запровадити ті чи інші зміни, однак такі пропозиції потребують додаткового і чіткого пояснення.

Наведені зауваження є здебільшого дискусійними і не перешкоджають оцінити дисертаційне дослідження Г.І.Ковалик як завершену науково-дослідницьку роботу, що вирізняється новизною у вирішенні питань, які є актуальними в теоретичному та практичному аспектах, про що свідчить його теоретична, емпірична та методологічна база, а також отримані результати.

Наведений в роботі фактичний матеріал може використовуватись для подальшого дослідження питань, пов'язаних з особливостями розвитку відповідних правовідносин на українських землях; при викладанні навчальних дисциплін та підготовці відповідних підручників та посібників, а також для вдосконалення нормативно-правового регулювання сервітутів в Україні.

Вищезазначене дає підстави стверджувати, що дисертаційне дослідження Галини Ігорівни Ковалик «Сервітути у римському праві та їх рецепція у праві України» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, а її автор – Галина Ігорівна Ковалик заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

доцент кафедри конституційного, адміністративного
та міжнародного права Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
кандидат юридичних наук

Петреченко С. А.

Підпис С.А. Петреченко засвідчую

Начальник відділення контролю та
документального забезпечення
майор
«15» червня 2016 року

О.М. Олошинець